

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.08
УДК 340.15

*Шуліка В. І.,
аспірант кафедри теорії та історії
держави і права Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0003-3202-0463*

НОРМАТИВНА БАЗА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У статті розглянуто основні нормативно-правові акти, що регламентують діяльність пенітенціарної системи Великобританії, визначено перелік основних (спеціальних) законів та додаткових (суміжних) законів. Проаналізовано наукові дослідження щодо нормативної бази, з'ясовано принципи відмінності у функціонуванні пенітенціарної системи Великобританії та України на основі комплексного аналізу нормативно-правових актів, синтезовано перелік характерних рис, що притаманні джерелам пенітенціарної системи Великобританії.

Ключові слова: пенітенціарна система; джерела пенітенціарної системи Великобританії; нормативно-правова база пенітенціарії.

В статье рассмотрены основные нормативно-правовые акты, регламентирующие деятельность пенитенциарии Великобритании, определен перечень основных (специальных) законов и дополнительных (смежных) законов, регулирующих пенитенциарную систему Великобритании. Проанализированы научные исследования касательно характерных черт и особенностей нормативной базы, определяющих пенитенциарную систему Великобритании, выявлены принципиальные отличия в функционировании пенитенциарной системы Великобритании и Украины на основе комплексного анализа нормативно-правовой базы, синтезирован список характерных черт, присущих источникам пенитенциарной системы Великобритании.

Ключевые слова: пенитенциарная система; источники пенитенциарной системы Великобритании; нормативно-правовая база пенитенциарии.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної теми зумовлена відсутністю комплексного дослідження нормативно-правової

бази, що регулює діяльність пенітенціарної системи Великобританії. Виходячи із думки про те, що пенітенціарія Великобританії та України

мають ряд схожих рис, наприклад, функціонування на засадах підтримки суворого порядку та жорстких заходів безпеки, розподіл виправних закладів на заклади місцевого значення (територіальні) та загальнодержавного значення, здійснення управління виправними закладами спеціальними органами державної влади чи уповноваженими особами тощо, проблематика обраної теми дослідження підтверджується необхідністю окреслити риси та характерні особливості правового регулювання пенітенціарної системи Великобританії для виокремлення спільних та принципово відмінних ознак із пенітенціарією України для її подальшого удосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До дослідження теоретико-прикладних аспектів джерел пенітенціарії Великобританії зверталися такі вітчизняні та зарубіжні вчені як Р. А. Андреященко, С. І. Гладишев, А. С. Смикалін, Л. Б. Смірнов, С. Blair, A. Brodie, J. Croom, J. O'Davis, W. Hall, A. Hamish, C. Simon, K. Vicky та інші.

Постановка завдання. Для здійснення спроби вирішення окресленої нами проблематики ми поставили перед собою низку завдань, серед яких: здійснити аналіз джерельної бази пенітенціарії Великобританії, дослідити основні (спеціальні) та додаткові (суміжні) нормативно-правові акти, що регулюють діяльність пенітенціарної системи Великобританії. На основі здійсненого аналізу синтезувати перелік характерних рис та особливостей притаманних джерелам пенітенціарії Великобританії для виокремлення спільних та відмінних рис із пенітенціарною системою України з метою її подальшого удосконалення.

Виклад основного матеріалу.

Діяльність пенітенціарних установ Великобританії регламентується сукупністю прецедентів, норм кримінального, кримінально-процесуального та пенітенціарного права. Серед основних нормативно-правових актів слід виділити наступні: спеціальний закон «Про в'язниці» від 1952 р. та закон «Про кримінальне право» від 1967 р., закони «Про кримінальне право» від 1977 р., «Про поліцію і докази з кримінальних справ» від 1984 р., «Про кримінальну юстицію» від 1988 р., «Про кримінальну юстицію» від 1991 р., «Про кримінальну юстицію» 1993 р. Всі вищеперераховані нормативно-правові акти спрямовані на те, щоб у тюрмах Великобританії підтримувався суворий порядок та жорсткі заходи безпеки.

На правовому рівні система виконання покарань Великобританії відображена у законі «Про в'язниці» 1952 р. із відповідними змінами від 20 березня 2015 р. Проте, як справедливо зазначає Р. А. Андреященко, положення даного закону хоча й описують систему органів пенітенціарної системи, які здійснюють керівні, законотворчі та контрольні функції, втім не можна сказати про те, що вони роблять це повною мірою, оскільки в законі немає норм, що регулюють конкретні правовідносини всередині системи і встановлюють той або інший режим. Тієї ж позиції дотримується і А. С. Смикалін, який у своїх дослідженнях зазначає, що основним документом для пенітенціарної системи Англії та Уельсу є Закон «Про в'язниці» (Prison Act) 1952 р. Основним недоліком цього закону вчений вважає те, що в ньому дається лише загальний опис систе-

ми, а всі поточні питання делегуються міністру внутрішніх справ Великобританії, який, у свою чергу, видає Тюремні правила (Prison rules) [1, с. 45].

Проте закон «Про в'язниці» та Тюремні правила (далі Правила) формують лише контур пенітенціарної системи, оскільки регулювання внутрішніми справами в'язниць, їх утримання, розпорядок і правила для в'язнів передано на відання керівництву в'язниць. Істотно, що Правила доповнюються регламентами, що стосуються всіх сфер тюремного життя (Standing Orders), наказами Тюремної служби (Prison Service Orders) та інструкціями (Instructions), але жоден із цих документів не має юридичної сили закону. Для нас цікаво, що, на відміну від Великобританії, в Україні функціонує Кримінально-виконавчий кодекс 2003 р. (чинний із 01.01.2004 р.) – комплексний нормативно-правовий акт, що регулює вітчизняну пенітенціарну систему.

Цікавим спостереженням є те, що у Prison Act вже у п. 1 розділу про центральне адміністрування установами виконання покарань вказано, що усі повноваження та юрисдикція щодо в'язниць і в'язнів, які до початку дії закону «Про в'язниці» М1 1877 надавалися будь-яким іншим органам влади, відповідно до положень вказаного закону, будуть здійснюватися Державним секретарем [2, с. 2]. А за загальним правилом, що стосується організаційно-управлінського механізму у пенітенціарній системі Англії, формально керує роботою пенітенціарної системи Міністр юстиції, він відповідальний за «загальний контроль» над тюремною системою і має право «діяти і

видавати розпорядження», необхідні для цього. Однак безпосередні організаційно-управлінські функції виконує Служба в'язниць і пробації Її Величності (далі – СВПІВ) (Her Majesty's Prison and Probation Service) – це передбачене законодавством Великобританії виконавче агентство Міністерства юстиції [3], багаторівнева організаційна структура, якій дозволяється здійснювати оперативний контроль за всіма елементами пенітенціарної системи. Цікаво, що раніше ці функції були покладені на Міністерство внутрішніх справ і відомче керівництво над СВПІВ яка раніше називалась Тюремною службою Її Величності здійснював міністр внутрішніх справ. Про це у свої працях зазначав і Р. А. Андреященко [4, с. 23].

Як бачимо, норма п. 1 закону «Про в'язниці» прямо свідчить про казуальний характер нормативно-правових актів, що регулюють діяльність пенітенціарної системи Англії та Уельсу, оскільки ситуативно регулює питання управління пенітенціарними установами, залежно від часу їх створення. Крім того, слід відмітити, що фактично функції управління виправними закладами у Великобританії розподілені між трьома суб'єктами: Державним секретарем, Міністром юстиції та Службою в'язниць і пробації Її Величності. Більше того, у жодному із перелічених та описаних нами нормативно-правових актів не визначена чітка ієрархія чи хоча б категоризація функціональних обов'язків цих суб'єктів. Це означає, що характерною ознакою нормативно-правових актів, що регулюють діяльність пенітенціарної системи Великобританії є диспозитивність у розподілі управлінських

функцій серед органів державної влади та уповноважених осіб.

Цікаво, що вказана система розподілу організаційно-управлінських функцій є невластивою, наприклад, для української правової системи, де на схожі положення розповсюджувалося загальноприйняте правило управління пенітенціарними установами незалежно від нормативно-правового акту, яким регулювалося функціонування таких установ до прийняття спеціального акту. Також українській нормативно-правовій базі, що регулює діяльність вітчизняної пенітенціарної системи, властивий чіткий ієрархічний розподіл організаційно-управлінських повноважень.

Законом передбачено, що більш детальне регулювання системи описується в Тюремних правилах, нормативному документі (прийнятому Парламентом в 1964 р., який в 1999 р. був перероблений, доповнений і виданий в новій редакції під назвою Тюремні правила 1999). Даний документ, згідно зі ст. 3 Prison Act (закону «Про тюрми»), прийнятий для того, щоб описати, яким чином пенітенціарна система повинна забезпечити «перевиховання засуджених до тюремного ув'язнення і повернення їх до суспільства законослухняними громадянами». Тюремні правила регулюють загальні питання відбування покарання ув'язненими, такі як робота, освіта, права й обов'язки, релігійні обряди і т. п. Також варто відзначити, що Тюремні правила, незважаючи на більш розгорнутий опис прав і обов'язків ув'язнених і працівників в'язниць, не є вичерпним документом [4, с. 23; 1]. Своє логічне продовження та доповнення означені Пра-

вила віднайшли у відповідних Інструкціях і Наказах, виданих Службою в'язниць і пробації Її Величності.

Тут зазначимо, що Служба в'язниць і пробації Її Величності, так само як і український Департамент з питань виконання кримінальних покарань має власну організаційно-управлінську структуру. Так, очолює її генеральний директор, який призначається Міністром юстиції з обов'язкового схвалення Прем'єр-міністра. У його обов'язки входить безпосереднє управління роботою Службою в'язниць і пробації Її Величності щодо досягнення цілей і завдань, визначених у корпоративних планах і схвалених Міністром юстиції. Додатково до основних обов'язків генеральний директор повинен займатися роботою громадських організацій, залучених у діяльність Служби в'язниць і пробації Її Величності. Генеральний директор є основним радником Міністра юстиції із питань, пов'язаних із функціонуванням в'язниць, а також йому делегуються повноваження з кадрових і фінансових питань. Працівники Служби в'язниць і пробації Її Величності за статусом є цивільними службовцями, але, тим не менш, вони підзвітні Міністру юстиції через генерального директора Служби [4, с. 24].

Щодо закону «Про кримінальне право» 1967 (Criminal Law Act, 1967), то ми можемо виділити цікаву особливість категоризації злочинів та проступків, що описується у п. 2 ст. 1 закону «Про кримінальне право» 1967, відповідно до положень якого, усі відмінності за якими раніше проводилося розмежування між тяжким злочином і проступком, включаючи спосіб судового розгляду, закон і практику стосовно всіх правопору-

шень, визнаних законодавством Англії та Уельсу (включаючи піратство), скасовуються відповідно до законодавства і практики, а отже положення закону «Про кримінальне право» 1967 ототожнює правове регулювання злочину та проступку [5].

Цікаво, що така категоризація зовсім не властива українському кримінальному праву. У Кримінальному кодексі України (стаття 12) зазначається, що кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальні правопорушення (відповідник у законодавстві Великобританії – «misdemeanour») поділяються на кримінальні проступки і злочини. Законодавець відрізняє злочин від проступку і вказує, що кримінальним проступком є передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Злочини (відповідник у законодавстві Великобританії – «felony») поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

У зв'язку із специфічним адміністративно-територіальним устроєм Великобританії, нормативно-правовим актам, що регулюють діяльність пенітенціарної системи, властиві певні, похідні від нього, особливості, про які зазначив ще англійський дослідник кримінального та кримінально-виконавчого права Великобританії Tony Blair. Наприклад, закон «Про в'язниці» Північної

Ірландії, 1953 (Prison Act (Northern Ireland, 1953)) та закон «Про в'язниці» Шотландії, 1989 (Prisons (Scotland) Act 1989). Цікаво, що у ст. 1 закону «Про в'язниці» Північної Ірландії, 1953 так само, як і Закон «Про тюрми» 1952 вказує, що саме міністерство юстиції є органом, відповідальним за забезпечення та утримання в'язниць, а також за загальне регулювання, керівництво та нагляд за в'язницями та в'язнями: «The Department of Justice shall be the authority responsible for providing and maintaining prisons and for the general regulation, direction and superintendence of prisons and prisoners» [6; 7], тобто законодавець у цьому випадку є послідовним, на відміну від врегулювання цього ж питання у Тюремних правилах. Цікаво, що у п. 2 ст. 1 Закону «Про тюрми» Північної Ірландії 1953 законодавець вказує, що міністерство юстиції продовжуватиме здійснювати та виконувати, відповідно до положень цього закону, усі повноваження, юрисдикцію та обов'язки, які до цього належали (нині ліквідованому) Міністерству у справах в'язниць і в'язнів.

Так само, як і в ст. 1А закону «Про тюрми» Північної Ірландії визначено, що держсекретар (повноваження якого коротко описані вище) може (за його бажанням – авт.) продовжувати виконувати функції (крім функцій, що передбачені Тюремними правилами), які державний секретар мав відповідно до цього Акту безпосередньо до набуття чинності закону Північної Ірландії 1998 р. (коли відбулася передача функцій поліції та правосуддя – авт.) та наказу 2010 р., незважаючи на передачу цих функцій Департаменту на підставі цього наказу [6].

Можна резюмувати, що, фактично, законодавець Сполученого Королівства у різних адміністративно-територіальних одиницях по-різному підходить до питання адміністрування в'язницями та в'язнями, де в одному випадку чітко вказує на контролюючий орган та підпорядковані йому служби, а в іншому випадку, говорить про самостійне визначення контролюючим державним службовцем своїх посадових обов'язків, що прямо таки вказує на особливості англо-американського підходу до правового регулювання пенітенціарної системи Великобританії. Встановленню чіткого розуміння, хто ж повинен здійснювати організаційно-управлінські функції не сприяє і множинність суб'єктів управління виправними закладами Великобританії.

Крім того, вважаємо за доцільне звернути увагу на ряд важливих (дотичних до спеціальних) нормативно-правових актів, що регулюють пенітенціарну систему Великобританії. Серед таких актів дослідники виділяють: закон «Про кримінальну юстицію» (The Criminal Justice Acts of 1961 р., 1967 р., 1972 р., 1982 р.) та закон «Про репатріацію ув'язнених» (The Repatriation of Prisoners Act 1984 р.) [1, с. 47], які, на нашу думку, остаточно оформлюють нормативну базу пенітенціарної системи Англії та Уельсу.

Не слід забувати про особливості адміністративно-територіального устрою Великобританії, відповідно до якого на території Сполученого Королівства, а саме у Північній Ірландії та Шотландії, діють окремі нормативно-правові акти та функціонує окрема система органів виконання покарань Північної Ірландії,

що є складовою пенітенціарної системи Великобританії в цілому. Відтак, серед основних правових актів Шотландії, що регулюють виконання тюремного ув'язнення, слід зазначити Правила тюрем та установ для молодих злочинців 2011 р., Північної Ірландії – закон «Про управління Північною Ірландією» 1973 р. (фактично перебуває на стадії скасування), закон «Про в'язниці» 1953 р., Правила в'язниць та центру для неповнолітніх злочинців 1995 р., Наказ від 31 березня 2010 р. № 976 про зміну закону «Про Північну Ірландію» 1998 р., Конституцію 1937 р., закони «Про в'язниці» 2007 р. та Правила 2007 р., Англії та Уельсу.

Висновки. Отже, системі нормативно-правових актів, що регулюють діяльність пенітенціарної системи Великобританії, властивий ряд характерних особливостей.

По-перше, діяльність пенітенціарних установ Великобританії регламентується сукупністю судових прецедентів, норм кримінального, кримінально-процесуального та пенітенціарного права, що є характерною рисою для англо-американської системи права. Система норм, що регулюють діяльність пенітенціарних установ становить сукупність як спеціальних законів («Про тюрми» 1952 р., закон «Про кримінальне право» від 1967 р., «Про кримінальне право» від 1977 р., «Про поліцію і докази з кримінальних справ» від 1984 р., «Про кримінальну юстицію» від 1988 р., «Про кримінальну юстицію» від 1991 р., «Про кримінальну юстицію» від 1993 р. із відповідними поточними змінами) так і законів, що тим чи іншим чином пов'язані із пенітенціарною системою Великобританії (закон «Про кримінальну юсти-

цію» (The Criminal Justice Acts of 1961, 1967, 1972, 1982) та закон «Про репатріацію ув'язнених» (The Repatriation of Prisoners Act, 1984).

По-друге, до характерних особливостей нормативно-правових актів, що регулюють діяльність пенітенціарної системи Великобританії слід віднести: а) відсутність єдиного кодифікованого акту, що регулює пенітенціарну систему; б) диспозитивність у розподілі управлінських функцій серед органів державної влади та уповноважених осіб;

в) умовний розподіл юридичної сили спеціальних та дотичних законів, що регулюють пенітенціарну систему; г) укладення нормативної бази, що регулює діяльність пенітенціарної системи із урахуванням особливостей адміністративно-територіального устрою. Варто зазначити, що регулювання одних і тих же процесів може бути різним в залежності від адміністративно-територіальної одиниці Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Список використаних джерел

1. Андреещенко Р. А., Смыкалин А. С. Современные пенитенциарные системы России и Великобритании: сравнительный анализ. *Академический юридический журнал*. 2009. Выпуск 02 (36). С. 44–55.
2. Про в'язниці (Prison Act, M1 1877): Закон. URL: <https://www.palermo.edu/derecho/inejep/documentacion-archivos/legislacion-y-derecho-comparado/INGLATERA/Ley-de-la-Prision-1952.pdf>.
3. Річний Звіт Служби тюрем і пробації за 2018–2019 роки. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/818788/HMPPS_Annual_Report_and_Accounts_2018-19_web.pdf.
4. Андреещенко Р. А. Пенитенциарная система Англии и Уэльса в XVI–XX вв. : историко-юридическое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Екатеринбург, 2006. 26 с.
5. Про кримінальне право, 1967 (Criminal Law Act, 1967): Закон. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/58/contents>.
6. Про в'язниці Північної Ірландії, 1953: Закон. URL: <https://www.legislation.gov.uk/apni/1953/18/section/>.
7. Blair T. Prison and probation. Review of the criminal justice in Northern Ireland. London: Crown copyright, 2000. 88 p.

References

- Andreyashenko, R. A., Smykalin, A. S. (2009). Sovremennyye penitentsiarnyye sistemy Rossii i Velikobritanii: sravnitelnyy analiz. *Akademicheskij yuridicheskij zhurnal*, 2 (36), 44–55.
- Andreyashenko, R. A. (2006). *Penitentsiarnaya sistema Anglii i Uelsa v XVI–XX vv. : istoriko-yuridicheskoe issledovanie*. (Avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.01. Ekaterinburg.
- Blair, T. (2000). *Prison and probation. Review of the criminal justice in Northern Ireland*. London: Crown copyright.

V. Shulika, graduate student of the Department of Theory and History of State and Law Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0003-3202-0463

The regulatory framework of the United Kingdom penitention system

The article considers the main regulations governing the activities of the British penitentiary, identifies a list of basic (special) laws and additional (related) laws governing the British penitentiary system. In the article there is an analysis of the features and characteristics of the regulatory framework governing the British penitentiary system.

The paper is based on the problems of lack of a comprehensive study of the legal framework governing the UK penitentiary system. Based on the opinion that the British Penitentiary and the Ukrainian Penitentiary have a number of similar features, such as functioning on the basis of strict order and strict security measures, the division of correctional facilities into institutions of local (territorial) and national importance, management of correctional facilities by special bodies state authorities or authorized persons, etc.

The article clarified the fundamental differences in the functioning of the penitentiary system of Great Britain and Ukraine were clarified on the basis of a comprehensive analysis of the legal framework. The article synthesizes a list of characteristics that are inherent in the sources of the British penitentiary system.

Keywords: *penitentiary, penitentiary system, sources of the penitentiary system of Great Britain, legal framework of penitentiary.*